

Review Article

A Comparative Study of the Consumers Rights of GM Crops in Iran and European Union

Alireza Pouresmaeili^{1*}, Mohammad Reza Vaezi Kakhki², Elham Bameri³

1. Assistant Professor, Private Law, Department of Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. (Corresponding Author) Email: a.pouresmaeili@hsu.ac.ir

2. Assistant Professor, Plant Physiology and Genetics, Department of Biology, Faculty of Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

3. M.A in Private Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Received: 16 Nov 2016 Accepted: 9 Apr 2017

Abstract

Background and Aim: Consumer rights protection against industrial goods is important, so that in modern law is considered a heavy burden for producers. However, the legislature defined the first time the term of "consumer" in 1382 and then in 1388 Hijri. With the first generation of GM crops in the decade of 1380, the need for further legislation was needed in this field and so, the legislator has formulated a "Biosafety Act" at the end of this decade.

Materials and Methods: This article mentions comparative bio-safety law with EU regulations Europe, to reflect shortcomings and gaps in biosafety law on the rights of consumers of GM crops.

Findings: Although the "Biosafety Act" has been written on the model of rules the day, but there are shortages in it, compared with the laws and regulations of European Union. Therefore, since the last two decades of this law, and rapid developments biotech field, in particular, further production and commercialization of GM crops, it is necessary to redouble its reform.

Conclusion: Unlike European Union (EU) regulations, Iran Biosafety Act does not define defective GM crops, and it does not clarify the compensation system and how compensation is provided, and therefore consumer rights couldnot be properly protected.

Keywords: Consumer; Biosafety; Biotechnology; GM; Diagnostics; Damages

Please cite this article as: Pouresmaeili A, Vaezi Kakhki MR, Bameri E. A Comparative Study of the Consumers Rights of GM Crops in Iran and European Union. *Bioethics Journal* 2017; 7(24): 99-114.

بررسی تطبیقی حقوق مصرف‌کنندگان محصولات تراریخته در ایران و اتحادیه اروپا

علیرضا پوراسماعیلی^{۱*}، محمدرضا واعظی کاخکی^۲، الهام بامری^۳

۱. استادیار، حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. (نویسنده مسؤول)

Email: a.pouresmaeili@hsu.ac.ir

۲. استادیار، فیزیولوژی و ژنتیک گیاهی، گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

۳. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

دریافت: ۱۳۹۵/۸/۲۶ پذیرش: ۱۳۹۶/۱/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: حمایت از حقوق مصرف‌کننده در برابر کالاهای تولیدی اهمیت به‌سزایی دارد، به‌گونه‌ای که در حقوق جدید و مدرن مسؤولیت سنگینی برای تولیدکنندگان در نظر گرفته شده است. با این‌همه نخستین بار قانونگذار اصطلاح «مصرف‌کننده» را در دهه هشتاد شمسی و در سال ۱۳۸۲ و سپس در سال ۱۳۸۸ تعریف کرد. در همین دهه نیز نخستین محصول تراریخته تولید شد و ضرورت قانونگذاری در حوزه محصولات تراریخته و حمایت از مصرف‌کننده را بیشتر کرد.

مواد و روش‌ها: این نوشتار ضمن مقایسه تطبیقی قانون ایمنی زیستی با مقررات اتحادیه اروپا به دنبال بازتاباندن کاستی‌ها و خلأهای قانون ایمنی زیستی در خصوص حقوق مصرف‌کنندگان محصولات تراریخته می‌باشد.

یافته‌ها: گرچه «قانون ایمنی زیستی» در سال‌های پایانی دهه ۱۳۸۰ با الگوبرداری از قوانین روز نوشته و تصویب شد، ولی در مقایسه با قوانین و مقررات اتحادیه اروپا کاستی‌هایی در آن دیده می‌شود که گذشت دو دهه از عمر این قانون و تحولات سریع حوزه زیست‌فناوری به ویژه تولید هرچه بیشتر محصولات تراریخته و تجاری‌سازی آن ضرورت اصلاح آن را دوچندان می‌نماید.

نتیجه‌گیری: قانون ایمنی زیستی ایران بر خلاف مقررات اتحادیه اروپا، محصول تراریخته معیوب یا ناقص را تعریف نمی‌کند و نظام جبران خسارت و نحوه جبران خسارت را روشن نمی‌سازد و از این جهت نمی‌توان انتظار داشت که حقوق مصرف‌کننده به درستی حمایت شود.

واژگان کلیدی: مصرف‌کننده؛ ایمنی زیستی؛ زیست‌فناوری؛ تراریخته؛ عیب؛ خسارت

مقدمه

به کارگیری روش‌ها و فنون مهندسی ژنتیک و زیست‌فناوری مولکولی روندی رو به رشد را به ویژه در قلمرو اصلاح گیاهان زراعی استراتژیک، طی کرده و این حوزه، شاهد پیشرفت فوق‌العاده چشمگیری بوده است به گونه‌ای که طی دو دهه گذشته محصولات تراریخته تجاری‌سازی نیز شده است. محصولات تراریخته برای اولین بار در سال ۱۹۹۶ کشت شدند و تا سال ۲۰۱۵، دو میلیارد هکتار از اراضی با موفقیت زیر کشت محصولات تراریخته رفته است که این سطح تقریباً معادل دو برابر مساحت ایالات متحده آمریکا است. سطح زیر کشت محصولات از سال ۱۹۹۶ از ۱/۷ میلیون هکتار به ۱۸۱/۵ میلیون هکتار در سال ۲۰۱۴ رسید که سال ۲۰۱۴ را باید موفق‌ترین سال به لحاظ سطح زیر کشت دانست. این میزان در سال ۲۰۱۵، ۱٪ کاهش داشته و سطح زیر کشت در پایان سال ۲۰۱۵ به ۱۷۹/۷ میلیون هکتار رسید (۱).

سابقه بیوتکنولوژی در ایران به سال ۱۳۶۴ برمی‌گردد. در این سال، پژوهشکده بیوتکنولوژی سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی، فعالیت‌های خود را در زمینه بیوتکنولوژی سنتی آغاز کرد و به تدریج پژوهش‌های آن در راستای بیوتکنولوژی نوین هدایت گردید. در ایران، از سال ۱۳۶۶ با تأسیس مرکز ملی تحقیقات مهندسی ژنتیک و تکنولوژی زیستی، توجه به بیوتکنولوژی زیستی آغاز گردید. به تدریج مؤسسه‌های پژوهشی از قبیل مؤسسه رازی، انستیتو پاستور ایران، مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مؤسسه تحقیقات آب و خاک، مؤسسه تحقیقات برنج، تأسیس شدند و در چندین دانشگاه هم‌بخش‌های بیوتکنولوژی تأسیس گردید (۲).

تحقیقات ناظر به بیوتکنولوژی در ایران در سال ۱۳۷۴ با تحقیق بر تولید یک نوع برنج تراریخته مقاوم آغاز شد و در سال ۱۳۸۳ منجر به تولید برنج تراریخته طارم مولایی مقاوم به آفات شد و پس از آن، نام ایران در زمره ۲۱ کشور تولیدکننده محصولات تراریخته و تنها کشور تولیدکننده برنج تراریخته در سال ۲۰۰۶ ثبت شد (۳). این رشد فزاینده توجه به حوزه زیست‌فناوری و تولید محصولات تراریخته قانونگذار را

بر آن داشت تا در دهه ۱۳۸۰ همگام با تحولات، قانون وضع کند که پس از یک دهه باید دید قوانین این حوزه چه کاستی‌هایی دارد.

پیشینه قانونگذاری در خصوص محصولات تراریخته

رشد فزاینده تحقیقات حوزه زیست‌فناوری و تولید محصولات تراریخته از جمله دغدغه‌هایی بود که سبب شد در سطح بین‌المللی پروتکل ایمنی زیستی کارتاها تدوین شود که دولت جمهوری اسلامی ایران همگام با سایر کشورهای تولیدکننده محصولات تراریخته مانند آرژانتین و ژاپن (۴) در تاریخ ۳ خرداد ۱۳۸۰ پروتکل ایمنی زیستی کارتاها را امضا نمود و در تاریخ ۲۹ مرداد سال ۱۳۸۲ پس از تصویب مجلس شورای اسلامی، به پروتکل ایمنی زیستی کارتاها پیوست و در تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۸۲ این پروتکل برای جمهوری اسلامی ایران لازم‌الاجرا گردید.

پس از الحاق ایران به پروتکل ایمنی زیستی کارتاها، طبق بند ۱ ماده ۲ این پروتکل، اعضا موظف به ایجاد معیارهای حقوقی، اداری و سایر موارد لازم و مناسب برای اجرای تعهدات خود بر اساس این پروتکل شدند. بنابراین وظیفه ایران در ایجاد ساختارهای حقوقی داخلی در جهت تحقق اهداف پروتکل کارتاها، منجر به تدوین قانون ملی ایمنی زیستی شد. لایحه «قانون ملی ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران» و یا لایحه «ضوابط ملی ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران» در ۱۳۸۷/۵/۱۶ توسط دولت به مجلس ارائه شد، ولی تقریباً ۵ ماه بعد یعنی در ۱۳۸۷/۱۰/۱۲ دولت رسماً این لایحه را از مجلس پس گرفت. پس از این اقدام دولت، کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی مجلس بر مبنای همان لایحه پیشنهادی دولت، طرح «قانون ملی ایمنی زیستی» را تهیه و در تاریخ ۱۳۸۷/۱۰/۲۵ برای طی مراحل قانونی به مجلس ارائه کرد. طرح پیشنهادی کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی مجلس تحت عنوان «قانون ملی ایمنی زیستی ایران» در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۷ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی مشتمل بر ۲۱ ماده به فاصله ۲ سال از تصویب قانون اصلی، در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۱

به تأیید رییس‌جمهور وقت رسید و برای اجرا به دستگاه‌های اجرایی ابلاغ شد. این آیین‌نامه در هفتمین جلسه شورای ملی ایمنی زیستی در تاریخ ۱۳۹۴/۱/۲۹ توسط معاون اول رییس‌جمهور و رییس شورای ملی ایمنی زیستی لغو شد و به جای آن، آیین‌نامه اجرایی بند «ب» ماده ۷ قانون ایمنی زیستی به تصویب رسید و برای کلیه دستگاه‌های اجرایی لازم‌الاجرا شد. آیین‌نامه اجرایی بند «ب» ماده ۷ قانون ایمنی زیستی ناظر به شرایط بسته‌بندی، برچسب‌گذاری و حمل و نقل موجودات زنده تغییر شکل یافته ژنتیکی است.

آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی مشتمل بر ۶ ماده است و به طور مختصر مقررات مربوط به بسته‌بندی و برچسب‌گذاری و حمل و نقل محصولات دستکاری‌شده ژنتیکی را، در حین حمل و نقل داخلی فرامرزی یا عبوری بیان می‌کند. در این آیین‌نامه، حد آستانه (Acceptance Threshold) صرفاً برای محصولات تراریخته‌ای که توسط اتاق تهاتر ایمنی زیستی (BCH: Biosafety Clearing House) شناسایی شده‌اند و در سبد تجارت جهانی قرار گرفته‌اند، ۰.۲٪ شناخته شده است و حد تحمل (Tolerance) برای محصولات تراریخته بدون مجوز نیز صفر در نظر گرفته شده است.

افزون بر آیین‌نامه اجرایی، بخشنامه شماره ۳۹۸۸/۶/۱ د/اداره کل نظارت بر مواد غذایی و بهداشتی، دستورالعمل اجرایی ترخیص مواد اولیه مشمول ماده ۱۶ قانون مواد خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی در خصوص ارائه گواهی GMO-free هر محموله وارداتی در صورت نیاز موضوع تفاهم‌نامه شماره ۶۱۶۱ د/مورخ ۸۸/۵/۷ معاونت غذا و دارو وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی با معاونت امور گمرکی گمرک ایران و نیز دستورالعمل جامع گشایش و ترخیص مواد غذایی و آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی در خصوص ارائه گواهی GMO-free هر محموله وارداتی در صورت نیاز که توسط اداره کل نظارت بر مواد غذایی و بهداشتی تدوین شده و در عمل هر سه مورد اخیر اجرا نمی‌گردد نیز به محصولات تراریخته ارتباط دارد.

همان‌گونه که گفته شد، قانون ملی ایمنی زیستی توسط کمیسیون کشاورزی مجلس تهیه شده و تنها نقطه نظرات کمیسیون کشاورزی مجلس را منعکس کرده است و بر جنبه‌های گوناگون زیست‌فناوری در کشاورزی تکیه دارد و به محصولات کشاورزی صرف و دامی می‌پردازد. افزون بر مزایایی که این قانون دارد، لازم است کاستی‌های آن نیز شناسایی شود.

عدم تعریف مصرف‌کننده محصولات تراریخته

مطابق بند «ج» ماده ۵ قانون ایمنی زیستی، وزارت بهداشت مسؤول حفاظت از سلامتی انسان در برابر مخاطرات احتمالی محصولات تراریخته است: «مسؤولیت حفاظت از سلامت انسان و بررسی ارزیابی مخاطرات احتمالی موجودات زنده تغییر شکل یافته‌ای که به مصرف غذای انسان می‌رسد و همچنین مسؤولیت شناسایی و اتخاذ تدابیر لازم در مورد موجودات زنده‌ای که به طور مستقیم و غیر مستقیم برای انسان بیماری‌زا می‌باشد، بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است.» بنابراین با توجه به این که برخی از محصولات تراریخته مصرف غذایی دارد، لازم بود در متن قانون، مصرف‌کننده به طور دقیق مورد شناسایی قرار می‌گرفت. این مهم در اتحادیه اروپا به لحاظ اهمیت مورد توجه قرار گرفته است و در مقررات (مقررات اتحادیه اروپا در چهار قالب تدوین می‌شود: معاهدات، مقررات، دستورالعمل‌ها و تصمیمات وضع مقررات بر عهده شورای اتحادیه اروپاست که برای کشورهای عضو اتحادیه الزام‌آور است و اعضا نباید بر خلاف آن قانونی وضع کنند)، مصرف‌کننده نهایی محصول تراریخته در مقرر شماره ۲۰۰۳/۱۸۳۰ اتحادیه اروپا چنین تعریف می‌شود: «مصرف‌کننده نهایی شخصی است که یک محصول را نه به عنوان بخشی از عملیات کسب و کار یا فعالیت شغلی مصرف می‌کند» (بند ۶ ماده ۳ و بند ۱۸ ماده ۳ مقرر شماره ۲۰۰۲/۱۷۸). بنابراین در نبود تعریف از مصرف‌کننده، باید به قوانین دیگر رجوع کرد؛ بند اول ماده ۱ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸ در تعریف مصرف‌کننده مقرر می‌دارد: «مصرف‌کننده هر شخص حقیقی یا حقوقی است که کالا یا خدمتی را خریداری

یعنی عملکردی که احتمالاً اثر نامطلوب بر روی سلامتی دارد و شدت و وخامت آن اثر متعاقباً به ایجاد خطر می‌انجامد» (بند ۹ ماده ۳). در ادامه همین دستورالعمل در تعریف خطر می‌گوید: «خطر یک عامل بیولوژیک، شیمیایی و یا فیزیکی در و یا ناشی از مواد غذایی یا خوراکی که به طور بالقوه می‌تواند موجب اثر نامطلوب و سوء بر روی سلامتی گردد» (بند ۱۴ ماده ۳). حساسیت‌زایی، سمی بودن و یا مقاومت به آنتی‌بیوتیک‌ها همگی می‌تواند مصادیق خطر و یا ریسک ناشی از مصرف محصولات تراریخته باشد.

یکی از اهداف شناسایی خطر یا ریسک محصولات، بحث جبران خسارت و شناخت مسؤول جبران این عوارض است که این دستورالعمل برای تصمیم در این مورد، مجدداً در ماده ۲۱ که راجع به مسؤولیت مدنی است به دستورالعمل شماره ۸۵/۳۷۴ EEC در مورد «مسؤولیت ناشی از عیب تولید» ارجاع داده که این دستورالعمل نیز با دستورالعمل شماره ۱۹۹۹/۳۴/EC که در ماده ۲ خود مفهوم کالا را توسعه داده، اصلاح شده است. بنابراین برای شناخت مفهوم عیب، باید به دستورالعمل EEC/۳۷۴/۸۵ مراجعه کرد.

این دستورالعمل در ماده ۶ به تعریف کالای معیوب می‌پردازد و مقرر می‌دارد: «کالا در صورتی معیوب است که با مد نظر قرارداد همه شرایط، از جمله شرایط ذیل، سلامت مورد انتظار شخص را برآورده نکند؛ ۱- ارائه کالا؛ ۲- استفاده‌ای که به صورت متعارف از کالا انتظار می‌رود؛ ۳- زمانی که کالا راه‌اندازی شده است یا مورد استفاده قرار گرفته است...». در این دستورالعمل، تعریف عیب با لحاظ کردن عنصر «سلامتی مورد انتظار» صورت گرفته است و برای تشخیص معیوب بودن کالا باید به این معیار توجه کرد که آیا کالای مصرفی، سلامت فرد را به خطر انداخته است یا نه؟ (۷).

نظام حاکم بر شیوه جبران خسارت

ماده ۲۷ پروتکل کارتاها، درباره نظام حاکم بر جبران خسارت مقرر می‌دارد: «فراهمی (کنفرانس) اعضا که به عنوان اجلاس اعضای این پروتکل فعالیت می‌کند، باید در اولین اجلاس خود فرآیندی را در خصوص جزئیات مناسب

می‌کند.» با بررسی قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان ملاحظه می‌شود که حمایت قانونی محدود به کسانی است که کالا را خریداری کرده‌اند و برخلاف نام آن، مصرف‌کنندگان استفاده‌کنندگان از کالا که الزاماً ممکن است خریدار نباشند، از دایره حمایت خارج می‌شوند. این در حالی است که طبق تعریف مقررات اتحادیه اروپا، مصرف‌کننده نهایی و استفاده‌کنندگان و مصرف‌کنندگان کالا حتی اگر خریدار نباشند، تحت حمایت قرار می‌گیرند، ولی قانون ایران با حذف استفاده‌کنندگان به عنوان یک مصرف‌کننده، طیف وسیعی را از حمایت خود خارج کرده است و از این جهت ایرادی جدی بر قانون ایران وارد است و می‌توان گفت مقررات اتحادیه اروپا در مورد شناسایی مصرف‌کننده، از قانون ایران جامع‌تر و کارآمدتر است (۵). از این رو بند «س» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی ایران مصوب ۱۳۸۲، نیز مصرف‌کننده را چنین تعریف می‌کند: «هر شخصی که به منظوری جز تجارت یا شغل حرفه‌ای اقدام می‌کند.» این تعریف همانند تعریف اتحادیه اروپا از مصرف‌کننده است. بنابراین با توجه به دو تعریف از مصرف‌کننده در مقررات ایران بهتر بود که مصرف‌کننده در قانون ایمنی زیستی نیز تعریف می‌شد. به هر روی می‌توان مصرف‌کننده محصول تراریخته را چنین تعریف کرد: «مصرف‌کننده محصول تراریخته هر شخص حقوقی یا حقیقی است که محصول تراریخته را برای استفاده شخصی یا مصارف عمومی خریداری کرده، یا با اذن مالک به مصرف می‌رساند.»

بررسی مفهوم عیب

قانون مدنی ایران عیب را تعریف نکرده و تشخیص آن را بر عهده عرف و عادت گذاشته است. در فقه نیز معیارهای مختلفی برای تعریف عیب ارائه شده که عبارت است از: زیاده یا نقصان در اصل خلقت؛ نقص مرتبه متوسط؛ نقص در ارزش انتفاع. از این رو برخی از اساتید، تعریفی که جامع هر سه معیار باشد ارائه کرده‌اند که مطابق آن: «عیب نقصی است که از ارزش کالا یا انتفاع متعارف آن بکاهد» (۶). طبق تعریف مقررات شماره ۲۰۰۲/۱۷۸ شورای اتحادیه اروپا: «ریسک،

قواعد و روش‌های بین‌المللی در زمینه تعهد و جبران خسارت ناشی از نقل و انتقالات برون‌مرزی موجودات زنده تغییر شکل‌یافته تجزیه و تحلیل نموده و توجه لازم به فرآیندهای در حال توسعه در حقوق بین‌الملل در خصوص این مطالب اتخاذ کرده و در جهت تکمیل این فرآیند ظرف مدت چهار سال، تلاش خواهد کرد.

همانطور که مشاهده می‌شود، ماده ۲۷ پروتکل کارتاها تنها به لزوم تدوین مقررات مربوط به جبران خسارت و تعیین نظام حاکم بر جبران خسارت ناشی از محصولات تراریخته می‌پردازد و درباره نحوه جبران خسارت یا تعیین شیوه جبران خسارت سخنی نمی‌گوید و چنین می‌نماید که در جریان تدوین پروتکل کارتاها، موضوع جبران خسارت حاصل از موجودات تغییر یافته و نظام حاکم بر آن از جمله مسائلی بود که کشورهای عضو در زمان انعقاد پروتکل کارتاها نتوانستند درباره آن به اجماع برسند و تصمیم‌گیری درباره آن را زمان دیگری موکول شد.

پروتکل ناگویا - کوآلامپور، سند الحاقی به پروتکل ایمنی زیستی کارتاها، درباره جبران خسارت و مسؤولیت ناشی از محصولات تراریخته است که در ۱۵ اکتبر ۲۰۱۰ به تصویب رسید. این پروتکل به نام دو شهری که آخرین دور مذاکرات در آن‌ها صورت گرفته نامیده شده است و در راستای اجرای ماده ۲۷ پروتکل کارتاها، به دنبال فراهم‌آوردن مقررات و رویه‌های بین‌المللی در زمینه مسؤولیت و جبران خسارت ناشی از موجودات زنده تغییر ژنتیکی یافته است (ماده ۱).

پروتکل ناگویا - کوآلامپور در زمینه تعهد و جبران خسارت ناشی از محصولات تراریخته است و سعی در ارائه یک نظام جبران خسارت مناسب با ماهیت این محصولات برای کشورهای عضو کرده است، زیرا گروهی از کشورها به دنبال ایجاد چارچوب و مسؤولیت خاص برای جبران خسارت ناشی از تراریخته‌ها هستند. به باور این گروه، خسارات و مخاطرات ناشی از محصولات تراریخته ماهیت ویژه دارد و ماهیت دوگانه این محصولات هم با محیط‌زیست و هم با سلامت انسان مرتبط است. افزون بر این، دشواری توسل به قواعد عمومی مسؤولیت در رابطه با این محصولات و نیز دشواری اثبات

تقصیر در دعاوی خسارات ناشی از محصولات تراریخته، همگی سبب می‌شود تا نظام مسؤولیت خاصی برای جبران خسارات ناشی از این محصولات تدوین شود تا بتواند به همه جنبه‌های برخاسته از این محصولات رسیدگی کند.

با دقت در ماده ۴ پروتکل ناگویا - کوآلامپور، روشن می‌شود که این پروتکل نظر به برقراری نظام مسؤولیت محض در خصوص خسارات حاصل از محصولات تراریخته داشته است، زیرا در مسؤولیت محض کافی است خواهان ثابت نماید که ضرری از فعل خواننده به وی وارد آمده است که در این صورت بلافاصله حکم به مسؤولیت خواننده داده می‌شود. به عبارت دیگر، در مسؤولیت محض، احراز تقصیر خواننده لازم نیست، زیرا نظام مسؤولیت محض به نتیجه عمل که ورود خسارت است توجه می‌کند و نه به کیفیت انجام عمل. این نوع از ضمان و جبران خسارت چهره حمایتی دارد تا هیچ حق قابل احترامی از بین نرود (۶). به عبارت دقیق‌تر، مسؤولیت محض به معنی نفی ضرورت اثبات تقصیر یا تضمین سلامت کالا و یا رابطه قراردادی است. در این نوع از مسؤولیت، به عملکرد تولیدکننده اعتراض نمی‌شود تا نیاز به اثبات تقصیر داشته باشد، بلکه در مسؤولیت محض خود کالای معیوب مورد نظر قرار می‌گیرد، حتی مسؤولیت محض تولیدکننده به دلیل تبلیغات در خصوص کالا نیست، بلکه به دلیل وجود کالا در بازار است (۸).

نظام مسؤولیت محض به دلیل استثنایی بودن در صورت تصریح قانون برقرار می‌شود و بدون تصریح قانونی، چنین نظامی وجود ندارد. این مسؤولیت در موضوعاتی کاربرد دارد که رویه قضایی یا قانونگذار بتواند با توسل به آن بی‌عدالتی را جبران کند (۹). از این رو قانونگذار نیز چنین نظامی را برای جبران خسارات ناشی از تراریخته‌ها مناسب دیده است تا عدالت برقرار شود، زیرا همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، درست است که اثرات سوء و زیان ناشی از تراریخته‌ها هنوز به طور قطعی به اثبات نرسیده است، ولی بر فرض وجود زیان نیز توسل به قواعد مبتنی بر تقصیر، مصرف‌کننده زیان‌دیده را با بار سنگین اثبات تقصیر مواجه می‌کند که گاه حتی ممکن است اثبات تقصیر ناممکن باشد و بیم بی‌عدالتی و عدم جبران زیان برود.

باید به اثبات برسد.» در ادامه، ماده ۵، پروتکل بیان می‌کند: «مرجع صلاحیت‌دار بایستی: ۱- اپراتور یا متصدی را که باعث ایجاد خسارت شده است، شناسایی نماید؛ ۲- خسارت را ارزیابی؛ ۳- اقدامات مقابله‌ای را که توسط اپراتور یا متصدی باید انجام شود، تعیین نماید.» مطابق این ماده، شناسایی مسؤول جبران خسارت بر عهده مرجع صلاحیت‌دار هر کشور گذاشته شده است تا با توجه به رابطه سببیت که به عنوان معیار تشخیص مسؤول جبران خسارت معرفی شده، شخص متصدی و عامل زیان را شناسایی کند و جبران خسارت یا اقدامات مقابله‌ای را از وی بخواهد. بنابراین می‌توان گفت احراز رابطه سببیت تنها ملاکی است که قانونگذار برای شناسایی متصدی عامل زیان حاصل از محصولات تراریخته معرفی کرده است و این ملاک، به نظریه مسؤولیت محض بسیار نزدیک است (۱۰).

در بیان موارد معافیت تولیدکننده نیز این پروتکل در ماده ۶ موارد معافیت را تعریف کرده است: «۱- اعضا می‌توانند در قوانین داخلی کشورشان، معافیت‌ها را به شرح ذیل ارائه کنند: الف - حوادث طبیعی یا غیر قابل پیش‌بینی، ب - جنگ یا آشوب‌های مدنی؛ ۲- اعضا می‌توانند در قوانین داخلی‌شان معافیت‌های دیگر یا کاستی‌هایی را که ممکن است صلاح بدانند، ارائه نمایند.» تأکید بر احراز رابطه سببیت و بیان موارد معافیت که همان مواد فورس‌ماژور یا قوه قاهره بودند، نشان می‌دهد که قانونگذار نظام مسؤولیت محض را به عنوان نظامی که می‌تواند حمایت کاملی از زیان دیده به عمل آورد، شناخته است.

شاهد دیگر، برای تأیید استناد پروتکل بر نظریه مسؤولیت محض، این است که در سرتاسر متن پروتکل، قانونگذار اشاره‌ای به قصور یا بی‌احتیاطی یا تقصیر شخص عامل زیان نکرده است و مواردی مانند قصور و بی‌احتیاطی در پروتکل ناگویا جایی ندارد و مقنن در نظر داشته تا مسؤولیت بی‌چون و چرای را برای متصدی محصولات تراریخته، بیان کند.

امروزه نظام مسؤولیت محض در بسیاری از کشورهای اروپایی و پیش‌تاز در حیطه تراریخته‌ها، به عنوان نظام حاکم بر جبران خسارت شناخته شده است. دستورالعمل EEC/۳۷۴/۸۵

علاوه بر این، پیچیدگی شبکه طرح و تولید و دسترسی شرکت‌های زیست‌فناوری به انواع ابزارهای اطلاعاتی و تمهیدات حقوقی، می‌تواند مانع از اثبات تقصیر تولیدکننده این محصولات شود. قانونگذار با در نظر گرفتن چنین مسائلی و همچنین اهمیت زبان‌های حاصل از تراریخته‌ها تصمیم گرفته تا با فرض مسؤولیت محض برای تولیدکننده، بار مسؤولیت را بر دوش تولیدکننده که سود اصلی را از تولیدات تراریخته می‌برد، بیاندازد و مصرف‌کننده زیان‌دیده را از شرط اثبات تقصیر معاف کند.

تحلیل نظام مسؤولیت محض به تولیدکنندگان سبب می‌شود تا تولیدکنندگان برای احتراز از وقوع خسارت و جبران آن، تلاش می‌کنند تا در آزمایش‌های خود استانداردهای لازم را به طور کامل رعایت کنند. بنابراین از یکسو محصول تراریخته معرفی شده به مصرف‌کننده پس از گذر از همه آزمون‌های لازم ایمن به دست مصرف‌کننده برسد و ضرری برای مصرف‌کننده نداشته باشد، در حالی که برقراری نظام جبران خسارت ضعیف، سبب می‌شود تا تولیدکنندگان مراقبت چندانی در ارزیابی ایمنی این محصولات نداشته باشند و گاهی حتی کالای غیر ایمنی که هنوز مورد آزمون دقیق قرار نگرفته، به دست مصرف‌کننده برسد. از سوی دیگر، تحمیل این نظام مسؤولیت مدنی، موجب افزایش ارزش تمام‌شده کالا خواهد شد، پس نظام مسؤولیت محض، نوعی قدرت بازدارندگی در اجتناب از اثرات مضر تراریخته‌ها برای تولیدکنندگان محصولات دارد و از این نظر نیز مناسب به حال مصرف‌کننده است، زیرا مصرف‌کننده انتظار دارد تا از وی در برابر عیوب ناشناخته محصول، حمایت شود. این حمایت به ویژه در حالتی ضرورت بیشتری پیدا می‌کند که تبلیغات بسیاری در مورد محصول صورت می‌گیرد و مصرف‌کننده نیز با اعتماد به این تبلیغات، کالا را مصرف می‌کند و انتظار دارد تا کالایی بی‌خطر و مرغوب به وی ارائه شود.

ماده ۴ پروتکل ناگویا - کوآلامپور، گواه آن است که این پروتکل، از نظریه مسؤولیت محض در مسؤولیت مدنی پیروی می‌کند: «مطابق قوانین داخلی، یک رابطه سببیت میان خسارت و موجود زنده تغییر شکل‌یافته ژنتیکی مورد سؤال

کشور فرانسه نیز در راستای تصویب قوانین داخلی خود در مورد آزادسازی محصولات تراریخته در محیط زیست، نظام مسؤولیت محض را پیش‌بینی کرده است. به طور مثال اثبات این‌که کشاورز تولیدکننده محصول تراریخته تمامی قوانین زیستی را رعایت کرده است، تأثیری در مسؤولیت وی ندارد (۱۲-۱۱).

نظام ارزیابی مخاطرات احتمالی

پروتکل جهانی ایمنی زیستی کارتاها با هدف نظارت بر نقل و انتقال بین مرزی محصولات حاصل از بیوتکنولوژی، در ماده ۱ خود، اطمینان از رعایت اصول ایمنی در مورد سازوکارهای دست‌ورزی‌شده بیوتکنولوژی را از جمله اهداف خود قرار داده است و مقرر می‌دارد: «هدف این پروتکل آن است که در زمینه انتقال، دست‌ورزی و کاربرد سازوکارهای تغییر یافته زنده که حاصل بیوتکنولوژی جدید هستند و ممکن است اثرات زیان‌آوری بر حفظ و پایداری تنوع زیستی داشته باشند، اصول ایمنی و حفاظتی به طور کافی مراعات گردیده، مخاطرات آن‌ها برای سلامت انسان در نظر گرفته شود...». مطابق ماده ۱ ضمیمه سه این پروتکل، هدف از ارزیابی خطر محصولات حاصل از بیوتکنولوژی عبارت است از: «تعیین و ارزیابی اثرات بالقوه زیان‌آور سازوکارهای زنده تغییر یافته بر حفظ منابع طبیعی و استفاده پایدار از تنوع زیستی در محیطی که کاملاً به صورت بالقوه دریافت‌کننده محسوب می‌شود و نیز با در نظر گرفتن میزان خطری که این محصولات بر سلامت انسان دارد.»

ضمیمه سه پروتکل، مسؤولیت ارزیابی خطر محصولات تراریخته را بر عهده نهادهای مسؤول معرفی شده در قانون ایمنی زیستی کشورها گذاشته است و ارزیابی خطر تراریخته‌ها باید بر مبنای اصول علمی و به صورت روشن، واضح، با در نظر گرفتن تجارب مکتسبه و قوانین موضوعه سازمان‌های بین‌المللی باشد. همچنین مطابق مقررات ضمیمه، فقدان دانش علمی نباید سبب شود تا دولت‌ها سطح خاصی از خطر را بپذیرند، بلکه دولت‌ها باید سعی در تکمیل دانش یا همفکری با سایر دول بکنند. علاوه بر این طبق مقررات ضمیمه، ارزیابی ایمنی محصولات تراریخته باید به صورت موردی انجام گیرد،

اتحادیه اروپا، به هدف تضمین حمایت از سلامتی و اموال مصرف‌کننده در قبال خطرات ناشی از کالای معیوب یا ناقص بر اساس نظام مسؤولیت محض تدوین شده است. این دستورالعمل تولیدکننده را به خاطر خسارات ناشی از کالا یا محصول مسؤول می‌شناسد، اعم از این‌که تقصیر کرده باشد یا نه. بنابراین از نظر نظام مسؤولیت مدنی مد نظر دستورالعمل، اثبات تقصیر تولیدکننده توسط زیان‌دیده لازم نیست، بلکه کافی است زیان‌دیده وقوع خسارت، نقص کالا یا محصول و رابطه سببیت میان خسارت و نقص کالا را به اثبات برساند (ماده ۴ دستورالعمل)، بر مبنای نظام مسؤولیت محض که دستورالعمل پذیرفته است، شروط قراردادی تأثیری در کاهش یا معافیت تولیدکننده از مسؤولیت ندارد و تولیدکننده با درج شرط ضمن عقد از مسؤولیت معاف نمی‌شود یا مسؤولیت او کاهش نمی‌یابد (ماده ۱۲ دستورالعمل)، افزون بر این مقررات داخلی کشورهای عضو اتحادیه نیز بر نظام مسؤولیت محض و سایر مقررات دستورالعمل تأثیری ندارد (ماده ۱۳ دستورالعمل). مطابق ماده ۲ این دستورالعمل همه محصولات و کالاهای عرضه‌شده در بازارهای اروپا مشمول این دستورالعمل می‌شوند: «کالا، یعنی همه کالاهای منقول، به جز محصولات کشاورزی اولیه و بازی (بازی‌های رایانه‌ای)، اعم از این‌که در یک کالای منقول دیگر و یا در یک کالای غیر منقول به کار رفته یا با آن تلفیق شده باشد. همچنین کالا شامل الکترونیسته هم می‌شود.» این تعریف بر اساس ماده ۱ دستورالعمل شماره EC/۳۴/۱۹۹۹ اصلاح شد و اکنون تعریف کالا شامل محصولات کشاورزی اولیه فرآوری نشده (Unprocessed Primary Agricultural Products) نیز می‌شود. مطابق مقررات دستورالعمل زیان‌دیده ظرف سه سال از زمان آگاهی از خسارت یا نقص و هویت تولیدکننده باید خسارت را مطالبه کند و مسؤولیت تولیدکننده نیز از زمان وارد کردن کالا به چرخه ظرف ده سال منقضی می‌گردد (ماده ۱۵). نکته دیگر این‌که این دستورالعمل صرفاً ناظر به دو دسته از خسارت‌ها است: خسارت موجب مرگ یا صدمه به مصرف‌کننده و خسارت وارد به اموال (ماده ۹ دستورالعمل) (۱۳-۱۲).

باید ایمنی این محصولات را ارزیابی کرد، در حالی که در آیین نامه سابق، از مقررات کدکس غذایی شامل استفاده از روش «این همانی» و روش «مدل حیوانی» برای ارزیابی ایمنی تراریخته‌ها استفاده می‌شد.

پس از لغو آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی، توجه به حق ایمنی مصرف‌کننده محصولات تراریخته در قانون ایمنی زیستی تنها در حد اشاره به ارزیابی مخاطرات احتمالی محصولات تراریخته بر سلامت انسان و محیط زیست باقی ماند و دیگر مقرره‌ای در خصوص ارزیابی‌های تخصصی ایمنی تراریخته‌ها، اطلاعات مورد نیاز در مورد مخاطرات احتمالی محصولات تراریخته و حتی اطلاعات مورد نیاز برای صدور مجوز محصولات تراریخته به کشور وجود ندارد. در واقع با لغو آیین‌نامه اجرایی، دیگر هیچ معیار یا مقرره‌ای برای سنجش ایمنی این محصولات در کشور وجود ندارد تا تأمین‌کننده حق ایمنی مصرف‌کننده و راهنمای ارزیابی و سنجش مخاطرات محصولات تراریخته باشد.

فقدان مقررات مربوط به سنجش ایمنی و ارزیابی محصولات تراریخته، برخلاف پروتکل کارتاها و ضمیمه سه این پروتکل در خصوص ارزیابی مخاطرات محصولات تراریخته نیز هست، زیرا در ضمیمه سه به لزوم ارائه اطلاعات تخصصی مربوط به تراریخته‌ها، نظیر شناسایی ویژگی‌های ژنوتیپی و فنوتیپی سازواره تراریخته، ارائه اطلاعات مربوط به خاستگاه موجود والد، توصیف نوع دست‌ورزی و روش دست‌ورزی و همچنین ارزیابی مخاطرات احتمالی موجود تراریخته اشاره شده است که در قانون ایمنی زیستی، جای این مقررات خالی است.

البته در راستای اجرای ماده ۴۹ قانون برنامه چهارم توسعه و ماده ۸ آیین‌نامه ماده ۷ قانون مواد خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی و به جهت تسریع و تسهیل امور، ارتباط تنگاتنگ صنعت و نظارت و ایجاد همکاری و تعاون، گمرکات جمهوری اسلامی ایران می‌توانند با توجه به تفاهم‌نامه شماره ۶۳۹۳/د مورخ ۸۸/۵/۷ فی‌مابین معاونت غذا و دارو و معاونت امورگمرکی، جهت صدور مجوز ترخیص مواد اولیه واحدهای تولیدی فرآورده‌های خوراکی، آشامیدنی، آرایشی، بهداشتی،

زیرا اطلاعات مورد نیاز بر حسب سازواره‌های زنده تغییر یافته مورد نظر، مورد استفاده آن و محیطی که احتمالاً به صورت بالقوه گیرنده محسوب می‌شود، از نظر ماهیت و سطح جزئیات، از موردی به مورد دیگر متفاوت است. از نظر مقررات ضمیمه سه پروتکل، فرآیند ارزیابی خطر باید مشتمل بر موارد زیر باشد: شناسایی ویژگی‌های جدید ژنتیکی محصول تراریخته؛ ارزیابی احتمال اثرات زیان‌آور شناخته‌شده؛ انجام ارزیابی تبعات ناشی از اثرات زیان‌آور؛ برآورد خطر کلی محصولات تراریخته و توصیه در مورد این‌که آیا این خطرات قابل دسترسی و کنترل هستند یا نه و در صورت لزوم شناسایی راه‌کارهایی جهت مدیریت خطرات.

همان‌گونه که اشاره شد، مطابق بند «ج» ماده ۵ قانون ایمنی زیستی «بررسی ارزیابی مخاطرات احتمالی موجودات زنده تغییر شکل‌یافته‌ای که به مصرف غذای انسان می‌رسد و همچنین مسؤولیت شناسایی و اتخاذ تدابیر لازم در مورد موجودات زنده‌ای که به طور مستقیم و غیر مستقیم برای انسان بیماری‌زا می‌باشد بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است»، البته روند ارزیابی و نحوه ارزیابی مخاطرات احتمالی در قانون ایمنی زیستی روشن نیست، البته در آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی، مصوب ۱۳۹۲ که لغو شد، به این حق به تفصیل پرداخته شده بود و مقررات کاملی برای ارزیابی و تأمین این حق، مقرر شده بود. همچنین این آیین‌نامه به تعریف خسارت (بند «ض» ماده ۱) و بیان مصادیق مخاطرات احتمالی (ماده ۲۵) و حتی نحوه تعیین میزان مخاطرات احتمالی محصولات تراریخته (ماده ۲۷ و ۲۸) نیز پرداخته بود. ماده ۳۰ آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی، مصوب ۱۳۹۲ که لغو شده است، ضمن ارائه همین تعریف از ایمنی زیستی، جهت ارزیابی مخاطرات احتمالی برای سلامت انسان، رعایت آخرین دستورالعمل‌های کدکس (CAC: Codex Alimentarius Commission) در رابطه با ایمنی مواد غذایی حاصل از زیست‌فناوری مدرن را لازم‌الرعايه می‌دانست. بنابراین در حال حاضر و با لغو آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی هیچ مقرره‌ای برای ارزیابی ایمنی محصولات تراریخته وجود ندارد و مشخص نیست که چطور

برای واردات هر گونه کالا و محصول برای مصارف انسانی اعم از ارگانیک و تراریخته، وجود گواهی بهداشت الزامی است: «گواهی بهداشت تضمین کننده سلامت، ایمنی و قابلیت مصرف انسانی مواد اولیه یک محموله وارداتی است که باید توسط مقام ذیصلاح در کشور مبدأ و همچنین سفارت جمهوری اسلامی ایران مهر و امضا گردد و با درج شماره فاکتور و یا LC با فاکتور مطابقت داشته باشد. در گواهی بهداشت باید به صراحت در خصوص «بی‌ضرر بودن ماده اولیه وارداتی جهت مصارف انسانی» و برای مواد اولیه با منشأ دامی عبارت «عدم آلودگی به Dioxin و Free FMD، اسکرابی و TSE/BSE» و برای مواد اولیه‌ای نظیر اسانس‌ها و رنگ‌ها عبارت «عدم ایجاد حساسیت» درج گردد.» بند ۱-۷ دستورالعمل اجرایی دستورالعمل اجرایی ترخیص مواد اولیه مشمول ماده ۶۱ قانون مواد خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی همه محصولات ارگانیک و تراریخته را شامل می‌شود و مشتمل بر ضوابطی در زمینه گواهی حلیت محصول، آنالیز و شیوه آن و آزمایشگاه‌های مجاز است.

افزون بر این، به استناد مواد ۹ و ۱۶ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مصوب سال ۱۳۴۶ و رأی کمیته فنی و قانونی اداره کل نظارت و ارزیابی فرآورده‌های غذایی، آرایشی و بهداشتی به شماره ۶۸۸/۴۷۳۷/د مورخ ۹۴/۳/۲۳ و با توجه به اهمیت فرآورده‌های غذایی و آشامیدنی در سلامت مصرف‌کنندگان برای صدور مجوزهای ورود (گشایش) و ترخیص مواد اولیه، دستورالعمل اجرایی صدور مجوز ورود (گشایش) و ترخیص مواد اولیه غذایی و آشامیدنی از نیمه دوم سال ۹۴ جهت اجرا ابلاغ می‌گردد که گویی اجرایی نشده است. این دستورالعمل نیز به منظور نحوه صدور مجوزهای ورود (گشایش) و ترخیص کلیه مواد اولیه مصرفی در صنایع غذایی، کارگاه‌ها، کارخانجات تولیدی مواد غذایی و آشامیدنی و اصناف توسط کارشناسان اداره کل نظارت و ارزیابی فرآورده‌های غذایی، آرایشی و بهداشتی و معاونت‌های غذا و دارو دانشگاه‌های علوم پزشکی که صدور مجوزهای گشایش و ترخیص مواد اولیه به آن‌ها تفویض شده است، کاربرد دارد، البته مواد اولیه‌ای که واردات آن‌ها در حال حاضر مشمول ثبت

منبع است، شامل شیر خشک صنعتی، ژلاتین، کره حیوانی، ذرت شیرین منجمد، چای، برنج، انواع روغن‌های جانشین کره کاکائو، انواع رنگ و اسانس خوراکی از جمله بتاکاروتن و وانیل، باکتری‌های پروبیوتیک، استارترها و آنزیم‌ها مشمول ثبت منبع و محصول، مطابق با مقررات تابعه آن می‌باشند. مطابق این دستورالعمل «ارائه گواهی معتبر از مقامات دولتی ذیصلاح کشور مبدأ مبنی بر اظهار صریح وضعیت تغییر ژنتیکی یافته‌بودن محموله (GMO) ممه‌ور به مهر سفارت جمهوری اسلامی ایران در کشور مبدأ با درج شماره رخداد یا شماره شناسایی اختصاصی ثبت‌شده در سایت اطلاق تهاتر ایمنی زیستی (BCH) الزامی است و در صورتی که شرکت ادعای عدم تغییر ژنتیکی یافته‌بودن محموله را دارد، ملزم به تکمیل فرم عدم تراریختگی و ارائه گواهی GMO FREE می‌باشد. لازم به ذکر است که از هرچند نمونه موارد GMO FREE به صورت تصادفی نمونه‌برداری و به آزمایشگاه ذیصلاح جهت اثبات صحت ادعای متقاضی ارسال خواهد شد» (بند ۵ پیوست شماره ۵).

در اتحادیه اروپا دو دسته مقررات منحصراً به محصولات غذایی تراریخته پرداخته است: مقرر شماره ۱۸۲ جامعه اروپا مصوب سال ۲۰۰۳ که به موضوع ایجاد یک سیستم برای نظارت بر غذا و خوراک حاصل از محصولات دستکاری‌شده ژنتیکی می‌پردازد و مقرر شماره ۱۸۳۰ جامعه اروپا مصوب ۲۰۰۳ که به موضوع برچسب‌گذاری و ردیابی غذا و خوراک حاصل از تراریخته‌ها می‌پردازد. طبق مقرر شماره ۱۸۲۹ جامعه اروپا، محصولات غذایی تراریخته برای عرضه به بازار در مرتبه اول، نیازمند کسب مجوز از مرجع صلاحیت‌دار هستند و هیچ محصولی بدون مجوز حق ورود به بازار را ندارد. گزارش ارزیابی ریسک از جمله مدارکی که برای کسب مجوز باید به مرجع صلاحیت‌دار ارائه شود. این مقررات از متقاضی مجوز می‌خواهد تا روش‌هایی برای نظارت پس از عرضه به بازار این محصولات ارائه دهد. در این مقررات به مقرر شماره ۱۷۸ جامعه اروپا مصوب ۲۰۰۲ ارجاع داده شده است (بخشی از این مقررات در سال‌های ۲۰۰۳ با مقرر شماره ۱۶۴۲/۲۰۰۳ و در سال ۲۰۱۴ با مقرر پارلمان اروپا به شماره ۶۵۲/۲۰۱۴ اصلاح

مقرر شده است). مقرر شماره ۱۷۸ اتحادیه اروپا ناظر به ایجاد اصول کلی حاکم بر امنیت غذایی است و هدف آن، حمایت از منافع مصرف‌کنندگان است و باید سبب شود تا مصرف‌کننده بتواند انتخابی آگاهانه نسبت به غذایی که مصرف می‌کند، به عمل آورد و این دستورالعمل از شیوه‌های جعلی یا فریبنده، تقلب در مواد غذایی و هر شیوه دیگری که ممکن است مصرف‌کننده را گمراه کند، جلوگیری می‌کند (ماده ۵).

طبق مقرر شماره ۱۷۸ غذای غیر ایمن نباید در دسترس عموم قرار بگیرد و به بازار عرضه شود. منظور از غذای غیر ایمن، غذایی است که برای سلامتی مضر باشد یا برای مصرف انسان نامناسب باشد (بند ۲ ماده ۱۴)، لذا برای تعیین غذای غیر ایمن باید به شرایط معمولی مصرف غذا، به اطلاعات ارائه شده از سوی تولیدکننده با هدف جلوگیری از اثرات سوء بهداشتی مانند اطلاعاتی که در برچسب غذایی ارائه می‌شود، توجه کرد (بند ۳ ماده ۱۴). مطابق مقرر شماره ۱۷۸ برای تشخیص غذای مضر است، باید به سه عامل توجه کرد و با ارزیابی این سه عامل می‌توان در مورد مضر بودن یا نبودن غذا، تصمیم گرفت: اول توجه به اثرات کوتاه‌مدت و درازمدت غذا در نسل‌های کنونی و آینده؛ دوم توجه به اثرات احتمالی ناشی از انباشت مواد سمی در غذا؛ سوم توجه به حساسیت‌های بهداشتی مصرف‌کنندگان خاص مانند کودکان و سالمندان (بند ۴ ماده ۱۴).

این مقررات ارزیابی ریسک را به معنی فرآیند مبتنی بر اصول علمی متشکل از چهار مرحله می‌داند: اول شناسایی مخاطرات؛ دوم خصوصیات خطر؛ سوم ارزیابی خطر؛ چهارم شناسایی قرارگرفتن در معرض خطر. از نظر این مقررات، ریسک به معنی کارکرد احتمالی امری با اثر منفی بر سلامتی و شدت آن اثر است که منجر به ایجاد خطر می‌شود (بند ۹ ماده ۱) و در تعریف خطر گفته: خطر، یعنی یک عامل بیولوژیک، شیمیایی و یا فیزیکی در غذا و خوراک و یا حاصل از شرایطی که قابلیت ایجاد اثرات سوء بهداشتی را دارد.

مقرر شماره ۱۸۳۰ برای تعریف غذا به مقرر شماره ۱۷۸ ارجاع داده شده است. علاوه بر این، سازمان کدکس بین‌المللی نیز چهار دستورالعمل در رابطه با ارزیابی و تجزیه و تحلیل خطر ناشی از غذاهای دست‌کاری‌شده ژنتیکی دارد که عبارت است از: CAC/GL 44 در زمینه اصول برای تجزیه و تحلیل خطر غذاهای اکتباس شده از بیوتکنولوژی مدرن؛ CAC/GL 45-2003 در مورد انجام ارزیابی ایمنی مواد غذایی برای غذاهای مشتق‌شده از گیاهان نوترکیب؛ CAC/GL 46 در مورد انجام ارزیابی ایمنی مواد غذایی برای غذاهای مشتق‌شده از میکروارگانیسم نوترکیب و CAC/GL 68 در مورد انجام ارزیابی ایمنی مواد غذایی برای غذاهای مشتق‌شده از حیوانات نوترکیب. این دستورالعمل‌ها در راستای تجزیه و تحلیل ریسک غذاهای ناشی از زیست‌فناوری است. از نظر این دستورالعمل‌ها، تجزیه و تحلیل ریسک مشتمل بر یک تحلیل ایمنی است که برای شناسایی احتمال وجود یک زیان تغذیه‌ای و یا سایر جنبه‌های ایمنی و نیز شدت این ضرر و زیان (در صورت وجود) طراحی می‌شود. از نظر این سازمان، ارزیابی ایمنی غذا باید شامل مقایسه‌ای بین غذاهای ناشی از بیوتکنولوژی مدرن و مشابه سنتی آن با تکیه بر شباهت‌ها و اختلاف‌های موجود در بین آن‌ها باشد و چنانچه یک زیان جدید یا تغییر یافته، چه از جنبه تغذیه‌ای و چه از سایر جنبه‌ها مشاهده شود، در این صورت باید به طور هم‌زمان معلوم شود که این زیان چه تأثیری بر روی سلامتی انسان بر جا می‌گذارد.

طبق مقرر شماره ۱۷۸ اتحادیه اروپا ناظر به ایجاد اصول کلی حاکم بر امنیت غذایی است و هدف آن، حمایت از منافع مصرف‌کنندگان است و باید سبب شود تا مصرف‌کننده بتواند انتخابی آگاهانه نسبت به غذایی که مصرف می‌کند، به عمل آورد و این دستورالعمل از شیوه‌های جعلی یا فریبنده، تقلب در مواد غذایی و هر شیوه دیگری که ممکن است مصرف‌کننده را گمراه کند، جلوگیری می‌کند (ماده ۵).

طبق مقرر شماره ۱۷۸ غذای غیر ایمن نباید در دسترس عموم قرار بگیرد و به بازار عرضه شود. منظور از غذای غیر ایمن، غذایی است که برای سلامتی مضر باشد یا برای مصرف انسان نامناسب باشد (بند ۲ ماده ۱۴)، لذا برای تعیین غذای غیر ایمن باید به شرایط معمولی مصرف غذا، به اطلاعات ارائه شده از سوی تولیدکننده با هدف جلوگیری از اثرات سوء بهداشتی مانند اطلاعاتی که در برچسب غذایی ارائه می‌شود، توجه کرد (بند ۳ ماده ۱۴). مطابق مقرر شماره ۱۷۸ برای تشخیص غذای مضر است، باید به سه عامل توجه کرد و با ارزیابی این سه عامل می‌توان در مورد مضر بودن یا نبودن غذا، تصمیم گرفت: اول توجه به اثرات کوتاه‌مدت و درازمدت غذا در نسل‌های کنونی و آینده؛ دوم توجه به اثرات احتمالی ناشی از انباشت مواد سمی در غذا؛ سوم توجه به حساسیت‌های بهداشتی مصرف‌کنندگان خاص مانند کودکان و سالمندان (بند ۴ ماده ۱۴).

این مقررات ارزیابی ریسک را به معنی فرآیند مبتنی بر اصول علمی متشکل از چهار مرحله می‌داند: اول شناسایی مخاطرات؛ دوم خصوصیات خطر؛ سوم ارزیابی خطر؛ چهارم شناسایی قرارگرفتن در معرض خطر. از نظر این مقررات، ریسک به معنی کارکرد احتمالی امری با اثر منفی بر سلامتی و شدت آن اثر است که منجر به ایجاد خطر می‌شود (بند ۹ ماده ۱) و در تعریف خطر گفته: خطر، یعنی یک عامل بیولوژیک، شیمیایی و یا فیزیکی در غذا و خوراک و یا حاصل از شرایطی که قابلیت ایجاد اثرات سوء بهداشتی را دارد.

گرچه مقرر شماره ۱۷۸ جامعه اروپا در مورد محصولات تراریخته نیست، اما در ماده ۱ آن غذا به گونه‌ای تعریف شده که شامل غذاهای تراریخته نیز می‌گردد. از این رو در ماده ۱

طبق مقرر شماره ۱۷۸ غذای غیر ایمن نباید در دسترس عموم قرار بگیرد و به بازار عرضه شود. منظور از غذای غیر ایمن، غذایی است که برای سلامتی مضر باشد یا برای مصرف انسان نامناسب باشد (بند ۲ ماده ۱۴)، لذا برای تعیین غذای غیر ایمن باید به شرایط معمولی مصرف غذا، به اطلاعات ارائه شده از سوی تولیدکننده با هدف جلوگیری از اثرات سوء بهداشتی مانند اطلاعاتی که در برچسب غذایی ارائه می‌شود، توجه کرد (بند ۳ ماده ۱۴). مطابق مقرر شماره ۱۷۸ برای تشخیص غذای مضر است، باید به سه عامل توجه کرد و با ارزیابی این سه عامل می‌توان در مورد مضر بودن یا نبودن غذا، تصمیم گرفت: اول توجه به اثرات کوتاه‌مدت و درازمدت غذا در نسل‌های کنونی و آینده؛ دوم توجه به اثرات احتمالی ناشی از انباشت مواد سمی در غذا؛ سوم توجه به حساسیت‌های بهداشتی مصرف‌کنندگان خاص مانند کودکان و سالمندان (بند ۴ ماده ۱۴).

این مقررات ارزیابی ریسک را به معنی فرآیند مبتنی بر اصول علمی متشکل از چهار مرحله می‌داند: اول شناسایی مخاطرات؛ دوم خصوصیات خطر؛ سوم ارزیابی خطر؛ چهارم شناسایی قرارگرفتن در معرض خطر. از نظر این مقررات، ریسک به معنی کارکرد احتمالی امری با اثر منفی بر سلامتی و شدت آن اثر است که منجر به ایجاد خطر می‌شود (بند ۹ ماده ۱) و در تعریف خطر گفته: خطر، یعنی یک عامل بیولوژیک، شیمیایی و یا فیزیکی در غذا و خوراک و یا حاصل از شرایطی که قابلیت ایجاد اثرات سوء بهداشتی را دارد.

گرچه مقرر شماره ۱۷۸ جامعه اروپا در مورد محصولات تراریخته نیست، اما در ماده ۱ آن غذا به گونه‌ای تعریف شده که شامل غذاهای تراریخته نیز می‌گردد. از این رو در ماده ۱

آن‌ها حق دارند بدانند چه چیزی در مواد غذایی که در حال خوردنش هستند، وجود دارد و این را می‌توان با برچسب مواد غذایی برآورده کرد (۱۴).

اطلاعات روی برچسب غذایی باید به نحوی باشد که که مصرف‌کننده بتواند از طریق مقایسه کالاها و ویژگی‌های مثبت و منفی آن‌ها، دست به انتخابی آزادانه و بهینه بزند. این موضوع وسیله مهمی برای ایجاد اعتماد میان مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان است. در بسیاری موارد، برچسب‌گذاری به منظور آگاهی‌دادن به مصرف‌کننده است، به خصوص در مورد غذاهایی که حاوی ترکیباتی هستند که می‌تواند برای گروه‌های خاص مانند کودکان، بیماران یا افراد با سیستم ایمنی ضعیف‌شده، مضر باشند یا افراد خاصی که قادر به هضم آن مواد غذایی نیستند. برچسب‌گذاری باید در درجه اول نگرانی‌های مصرف‌کننده در مورد ایمنی غذا و پس از آن، شناسایی محصول را دربر بگیرد. به این ترتیب، اطلاعات روی برچسب باید اطلاعاتی را شامل شود که مصرف‌کننده از سلامت و ایمنی غذا هنگام خرید اطمینان پیدا کند، البته آنچه مسلم است برچسب نه باید و نه می‌تواند به همه سؤال‌های مصرف‌کننده پاسخ دهد. از مهم‌ترین فواید برچسب‌گذاری این است که مؤسسات سلامت عمومی با استفاده از برچسب قادر خواهند بود مشکلات پیش‌بینی‌نشده‌ای را که باعث اختلال در سلامت عمومی می‌شود، دنبال کنند (۱۵).

۱- برچسب‌زنی محصولات تراریخته در اتحادیه اروپا

اتحادیه اروپا مقررات دقیق و سخت‌گیرانه‌ای برای برچسب‌زنی محصولات غذایی از جمله تراریخته‌ها ارائه داده و برچسب‌گذاری به عنوان جزء جدایی‌ناپذیر حق آگاهی مصرف‌کننده در اتحادیه اروپا شناخته شده است (۱۶). مقررات شماره ۱۸۲۹ و ۱۸۳۰ جامعه اروپا راجع به برچسب‌زنی محصولات تراریخته است که در مقدمه مقرر شماره ۱۸۲۹ عرضه مواد غذایی سالم جزء جدایی‌ناپذیر و اصلی بازار عرضه کالا در سطح ملی دانسته شده است. بر اساس بند اول ماده ۱۳ این مقرر که مبین حد و حدود اعمال مقررات برچسب‌گذاری مواد غذایی تراریخته است: «مقررات برچسب‌گذاری در مورد مواد غذایی حاوی سازواره‌های

روشی که این دستورات عمل‌ها برای ارزیابی ایمنی غذاهای تراریخته به کار می‌برد، مبتنی بر روش «این همانی» است. اصل «این همانی» یک مرحله کلیدی در فرآیند ارزیابی ایمنی زیستی است، اما به خودی خود معادل ارزیابی ایمنی نیست، بلکه بیشتر نقطه شروع ارزیابی ایمنی ساختمان غذاهای جدید نسبت به غذاهای سنتی است. این اصل برای شناسایی اختلاف‌ها و شباهت‌های بین غذاهای جدید و مشابه سنتی آن استفاده شده و در شناسایی ارزش غذایی و ایمنی بالقوه کمک می‌کند و تاکنون مناسب‌ترین روش برای ارزیابی ایمنی غذاهای تراریخته بوده است، البته ارزیابی ایمنی که با این روش صورت می‌گیرد، دلیلی بر سلامتی مطلق فرآورده‌های جدید نیست، بلکه بیشتر روی ارزیابی ایمنی اختلاف‌های مشخص متمرکز شده، به طوری که ایمنی فرآورده جدید می‌تواند نسبت به مشابه سنتی مورد بررسی قرار گیرد (۱۳).

برچسب‌زنی محصولات تراریخته

مطابق دستورالعمل حداقل ضوابط برچسب‌گذاری مواد غذایی و مکمل‌های رژیمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مصوب ۱۳۸۸، منظور از: «برچسب (Label)»، نوشته و یا طرح‌های گرافیکی یا چاپ‌شده بر روی بسته‌بندی اولیه و نهایی است» و منظور از برچسب‌گذاری (Labeling) نیز: «نوشتن و یا چاپ هر گونه تصویر یا اطلاعاتی است که باید به اطلاع مصرف‌کننده برسد»، پس برچسب‌گذاری تغذیه‌ای نوعی از برچسب‌گذاری است که ویژگی‌های تغذیه‌ای یک ماده غذایی را جهت اطلاع مصرف‌کننده توصیف می‌کند. اطلاعات برچسب ممکن است مشخصات سودمند محصول، مثل قیمت، طعم، تغذیه، یا عوارض محصول مثل اثرات زیست‌محیطی یا عناصر معنوی که پیرامون فرآیند تولید محصول وجود دارد را شرح دهد. بخش خدمات کمیسیون اروپا اعلام می‌دارد: هدف اصلی از برچسب‌زنی مواد غذایی، ارائه اطلاعات مرتبط، به خریداران و مصرف‌کنندگان است. به طور خاص هدف برچسب‌زدن، تسهیل انتخاب مصرف‌کننده و حمایت از مصرف‌کنندگان در برابر شیوه‌های گمراه‌کننده یا فریبنده است. بسیاری از مصرف‌کنندگان در کانادا بر این باورند که

«تولیدشده با (نام ارگانسیم تراریخته) اصلاح‌شده ژنتیکی» صورت گیرد.

مقرره شماره ۱۸۳۰ به دلیل نگرانی‌هایی که در مورد مصرف محصولات تراریخته بود، در مورد برچسب‌زنی و ردیابی محصولات تراریخته وضع شد. طبق ماده ۱، هدف از تدوین این مقررات: «فراهم‌نمودن مقرراتی برای شناسایی محصولات حاوی سازواره‌های تراریخته، تسهیل فرآیند برچسب‌گذاری، برچسب‌گذاری دقیق، صحیح و نظارت بر آثار محصولات غذایی تراریخته بر سلامت مصرف‌کنندگان» عنوان شده است. ماده ۲ این مقررات دامنه شمول، مقررات را این‌گونه بیان می‌کند: «این مقررات باید در تمام مراحل عرضه محصولات تراریخته که با هدف استفاده مستقیم به عنوان غذا تولید شده‌اند و یا محصولات غذایی حاصل از فرآوری ترکیبات تراریخته اجرا گردد.»

با استناد به ماده ۴ این مقررات، تمامی مواد غذایی که به صورت بسته‌بندی‌شده یا بدون بسته‌بندی به بازار مصرف عرضه می‌شوند، همگی باید برچسب‌گذاری شده باشند. بند ۲ ماده ۳ مقررات «تولیدشده از سازواره‌های تراریخته» را تعریف می‌کند: «محصولات غذایی تولیدشده از سازواره‌های تراریخته مشمول این مقررات، محصولاتی است که در کل و یا به صورت جزئی حاصل از دست‌ورزی ژنتیکی باشند، حتی اگر حاوی یا متشکل از آن سازواره‌ها نباشند.» بنابراین مقرره شماره ۱۸۳۰، دامنه شمول محصولات مشمول مقررات برچسب‌زنی را گسترش می‌دهد و کلیه مواد غذایی حاصل از دست‌ورزی‌های ژنتیکی، حتی مواردی که دی‌ان‌ای یا پروتئین حاصل از دستکاری در محصول نهایی‌شان قابل شناسایی نباشند، مشمول مقررات برچسب‌گذاری دانسته است.

۲- برچسب‌زنی محصولات تراریخته در ایران

بند «ب» ماده ۷ قانون ایمنی زیستی ایران به بحث برچسب‌گذاری محصولات تراریخته، پرداخته است و کلیه کسانی را که خواهان کسب مجوز برای حمل و نقل داخلی یا فرامرزی این محصولات هستند، ملزم به رعایت مقررات برچسب‌زنی نموده است. طبق ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی: «محموله یا بسته‌های حاوی موجودات زنده تغییر شکل‌یافته

تراریخته یا مواد غذایی حاصل از فرآوری محصولات حاوی سازواره‌های تراریخته که در بازار مصرف و یا رستوران‌ها، هتل‌ها و هواپیماها و... در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد، باید رعایت شود» که این برچسب‌زنی باید حتماً قبل از عرضه به بازار صورت گیرد. در بند دوم این ماده، استثنایی را بر بند اول بیان می‌کند: «مقررات برچسب‌زنی در مورد مواد غذایی تراریخته‌ای که کم‌تر از ۰/۹ درصد از ترکیبشان را سازواره تراریخته تشکیل می‌دهد، اجباری نیست.» بنابراین حد آستانه طبق مقررات این اتحادیه ۰/۹ درصد تعریف شده که در بند ۴ همین ماده، امکان تغییر آن را با پیشرفت علم بیان کرده است که این حد آستانه هم در مقرره ۱۸۳۰ اصلاح شده است.

مطابق بند ۲ ماده ۱۳ این مقرره نیز: «برچسب باید هر ویژگی یا خاصیت ماده غذایی را همانطور که در مجوز (ورود به بازار) در موارد زیر مشخص شده، بیان کند: ۱- زمانی که یک غذا از مشابه رایج خود در خواص یا ویژگی‌های زیر متفاوت باشد از قبیل ترکیب، ارزش غذایی و یا اثر غذایی، در مورد استفاده در نظر گرفته شده از ماده غذایی، پیامدهای مصرف برای گروه‌های مشخص از جامعه؛ ۲- در جایی که در غذا نگرانی اخلاقی یا مذهبی وجود داشته باشد.

در بند ۳، در جایی که ماده غذایی همتای مرسوم نداشته باشد، برچسب تغذیه‌ای باید حاوی اطلاعات کافی و مناسب در مورد ماهیت و ویژگی‌های نگران‌کننده مربوط به غذا باشد.»

بند ۲ ماده ۲۵ در مورد شکل و نحوه چاپ برچسب تصریح می‌کند: «هیچ شخصی حق ندارد که خوراکی را در معرض فروش قرار دهد و یا به بازار و مغازه برای مصرف عرضه کند، مگر این‌که ویژگی‌های مشخصی که در ادامه گفته می‌شود، به گونه‌ای واضح که قابل مشاهده باشد، خوانا و پاک‌نشده باشد، بر روی یک ضمیمه همراه آن، یا در صورت لزوم در بسته‌بندی درون ظرف و یا بر روی برچسب متصل به آن‌ها ذکر شود.»

این مقررات در مورد محصولات اصلاح‌شده ژنتیکی برای مصرف خوراک دام و خوراک‌هایی که حاوی یا تشکیل‌شده از مواد تراریخته هستند؛ ذکر عبارت «اصلاح‌شده ژنتیکی» را در برچسب لازم می‌داند. همچنین در مورد خوراک‌هایی که از مواد تراریخته تولید می‌شوند، برچسب‌گذاری باید با عبارت

لزوم برچسب‌زنی محصولات تراریخته در بازار مصرف داخلی وجود ندارد.

این عدم وجود مقررات، اولاً باعث می‌شود تا انبوه محصولات تراریخته بدون نظارت سازمان‌های مربوطه و همچنین بدون اطلاع مصرف‌کننده به بازار داخلی وارد شود و مصرف‌کنندگان بدون اطلاع از ماهیت محصولات تراریخته، آن‌ها را مصرف کنند؛ ثانیاً مصرف‌کننده‌ای که براساس توجیحات مذهبی یا... از مصرف تراریخته‌ها اجتناب می‌کند با مشکل مواجه می‌شود؛ ثالثاً مصرف‌کنندگان با حساسیت‌های تغذیه‌ای از حساسیت‌زایی، ماده غذایی تراریخته مطلع نخواهند شد و ممکن است سلامت آنان به خطر بیفتد. بنابراین لازم است تا مقررات برچسب‌زنی در هر دو مرحله حمل و نقل داخلی و بین‌المللی و ارائه محصول به مصرف‌کننده نهایی، به درستی صورت بگیرد و مقررات منسجمی براین امر نظارت کند.

نتیجه این که آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی فعلی مختصراً به برچسب‌گذاری محصولات تراریخته پرداخته است و جامعیت لازم را ندارد و برچسب‌گذاری تراریخته‌ها را صرفاً در بیان حد آستانه و لزوم برچسب‌زنی در زمان حمل و نقل و صادرات بیان کرده و در مورد بازار داخلی مقرره‌ای در این خصوص به چشم نمی‌خورد.

نتیجه‌گیری

رشد فزاینده تولید محصولات تراریخته در سطح جهان و حتی ایران، قانونگذار را به وضع قانون و نظام‌مند کردن تولید محصولات تراریخته در دهه ۱۳۸۰ وادار کرد. قانون ایمنی زیستی که حاصل تلاش کمیسیون کشاورزی مجلس است، قانونی به روز و برای پاسخگویی به نیازهای جامعه، حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان محصولات تراریخته وضع شده است. این قانون توانسته میان منافع تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان محصولات تراریخته تعادل ایجاد کند و کمیسیون کشاورزی مجلس نیز نتوانسته و یا نخواسته با رجوع به نظرات کمیسیون حقوقی و دیدگاه‌های حقوقدانان، کاستی‌های آن را برطرف کند. از این رو می‌توان ادعا کرد که منافع مصرف‌کنندگان مغفول مانده است. این قانون به هیچ

ژنتیکی دارای مجوز، بدون هدف رهاسازی، در حین حمل و نقل داخلی یا فرامرزی باید دارای برچسب و شناسنامه باشند.» این ماده در ادامه در خصوص مشخصات برچسب می‌گوید: ۱- در صورتی که درصد موجودات زنده تغییر شکل‌یافته ژنتیکی موجود در محموله بالاتر از حد آستانه باشد، در برچسب محموله جمله‌های زیر باید درج شود: الف - این محموله حاوی موجودات زنده تغییر شکل‌یافته ژنتیکی است، ب - شماره مجوز جمهوری اسلامی ایران؛ ۲- شناسنامه محموله باید حاوی اطلاعات زیر باشد: الف - شماره رخداد یا شماره شناسایی اختصاصی، ب - مورد مصرف (خوراک انسان، دام یا هر گونه استفاده مستقیم و غیر مستقیم)، ج - اعلام شود که برای رهاسازی نمی‌باشد، د - آدرس اینترنتی (NBCH) برای کسب اطلاعات بیشتر.»

مقررات مربوط به برچسب‌زنی تراریخته‌ها تنها در همین حد در این آیین‌نامه بیان شده است و این آیین‌نامه تنها به برچسب‌گذاری در زمان فرآیند حمل و نقل اشاره کرده است و تصریحی در مورد لزوم برچسب‌گذاری برای ورود محصول به بازار داخلی ندارد. در حالی که در آیین‌نامه اجرایی سابق که لغو شده است به لزوم برچسب‌گذاری نه تنها در زمان حمل و نقل و در زمان درخواست مجوز برای حمل و نقل محصول در ماده ۱۳ و ۱۹ اشاره کرده بود، بلکه در مورد ورود محصول به بازار نیز، ورود محصول به بازار را مستلزم اخذ مجوزهای لازم مربوط به حمل و نقل و صادرات و... دانسته بود. علاوه بر این، آیین‌نامه سابق، مقررات برچسب‌زنی اجباری را در مورد محصولی که قرار است به بازار مصرف عرضه شود، در ماده ۲۱ جداگانه بیان می‌کرد: «به منظور رعایت حق مصرف‌کننده در انتخاب محصول غذایی، کلیه موجودات زنده تغییر ژنتیکی‌یافته یا فرآورده‌هایی که حاوی موجود تغییر ژنتیکی‌یافته هستند، در صورت کسب مجوز توسط دستگاه اجرایی ذی‌صلاح، باید برچسب‌گذاری شوند.» این موضوع نشان از اهمیت موضوع برچسب‌زنی دارد و این که قانونگذار به لزوم برچسب‌زنی در بازار مصرف داخلی تصریح کرده بود. با لغو قانون سابق، در حال حاضر قانون و یا ماده قانونی جداگانه و منحصری برای

وجه روشن نمی‌سازد که محصول تراریخته معیوب یا ناقص چیست و اگر محصول تراریخته موجب خسارتی بشود و سلامتی مصرف‌کننده به مخاطره بیفتد، نحوه جبران خسارت چگونه باید باشد. اصلاح آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی نیز در دهه ۱۳۹۰ موجب مبهم‌شدن مقررات ناظر به برچسب‌زنی شده است. بنابراین لازم است آیین‌نامه اجرایی به صورت فنی و حقوقی مورد بازبینی قرار گیرد. به نظر می‌رسد نویسندگان قانون صرفاً به دنبال چارچوبی قانونی برای تولید و عرضه محصولات تراریخته بوده‌اند و در این چارچوب توجه به مصرف‌کننده و شمارش حقوق مصرف‌کننده را به عنوان پذیرش مضربودن محصول تلقی کرده و با این پیش‌فرض، چشم به روی حقوق مصرف‌کننده بسته‌اند.

References

1. James C, International Service for the Acquisition of Agri-Biotech Applications. Global status of commercialized biotech/GM crops. 51. Ithaca, NY: ISAAA South Asia Office; 2015.
2. Sanati MH, Esmailzadeh N. Biotechnology and its Potential for Solving the Human Problems in the 21st Century. Tehran: National Institute for Genetic Engineering and Biotechnology (NIGEB) Press; 2001. p.200. [Persian]
3. Gharehyazi B. Take a look at the latest new technologies in Iran. Economic Researches. Tehran: Expediency Discernment Council of the System report; 2006. [Persian]
4. Zarrilli S. International Trade in GMOs and GM Products: National and Multilateral Legal Frameworks. United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva: United nations; 2005. p.4-5.
5. Taghizadeh E. Fundamental Rights of Consumers (A Comparative Study of Iranian Consumers Rights Protection Act and the European Union's Regulations and the Guidelines of the United Nations). *Encyclopedia of Economic Rights* 2012; 19(1): 34-60. [Persian]
6. Katouzian N. Product Liability. Tehran: Tehran University Press; 2007. p.33, 75. [Persian]
7. Abdali M. A Comparative Study of the Bases and the Realm of Product Liability in Iranian, French and EU Product Liability. *The Judiciary Law Journal* 2012; 76(78): 177-210. [Persian]
8. Jafaritabar H. Product Liability. Tehran: Dadgostar; 1996. p.43. [Persian]
9. Katouzian N. The Limits on Freedom of Contract Based on Consumer Protection. *Law Quarterly* 2008; 38(3): 327-342. [Persian]
10. Bigdeli S, Badiesanaye Esfahani A. The Civil Liability's Basis of Genetically Modified Foods (Transgenic) with Comparative Study in Iran's Law and International Instruments. *Comparative Law* 2014; 5(2): 287-316. [Persian]
11. Mohajer M. The Legal Framework Applying to Genetically Modified Product and Civil liability of its Producers. Tehran: University of Tehran; 2012. p.230. [Persian]
12. Taylor S. Economic Loss Caused by GMOs in France. In: Koch BA, editor. Economic Loss Caused by Genetically Modified Organisms: Liability and Redress for the Adventitious Presence of GMOs in Non-GM Crops. Vienna: Springer Vienna; 2008. p.203-312.
13. Rahnama H, Gharehyazi B, Tohidfar M, Mokhtari F. Genetic Engineering Food Risks. Tehran: Andesheye Zohoor; 2008. p.56. [Persian]
14. Porter M. Canadian Consumers' Judgments of Labels for Genetically Modified Foods: An Experimental Study. Canada: The University of Guelph; 2002.
15. Mehrpoor M, Mokhtari F, Heidarpor M. Labeling of Genetic Engineering Products. 20th Congress of Iranian Food Sciences and Technology, Tehran: Sharif University of Technology; 2012. [Persian]
16. Scandizzo S. Labelling of Genetically Modified Products in a Global Trade Environment in In: Evenson R, Santaniello V, Vergata T, editors. CABI: International Trade and Policies for Genetically Modified Products; 2006. p.34-43.